

Zapuščina prof. dr. Ilije Mrmaka:

Izobrazba kot vrednost za družbo in vrednota za človeka

Konec preteklega leta je umrl prof. dr. Ilija Mrmak, ki je na Oddelku za pedagogiko in andragogiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani leta 1975 pričel z delom profesorja za industrijsko pedagogiko in andragogiko, metodiko družbeno-politične vzgoje in pozneje teorijo vzgoje.

Kot kažejo že predmeti, ki jih je izvajal pri študiju pedagogike in andragogike, se je znanstveno in pedagoško udeleževal na različnih pedagoških in andragoških področjih, posebej pomembna pa je njegova tematizacija problematike usklajevanja izobraževanja za potrebe dela z zahtevami, ki izhajajo iz humanističnega bistva posameznika in iz potrebe po njegovem vsestranskem osebnostnem razvoju v pogojih tehnološko razvite proizvodnje. Že v osemdesetih letih je opozarjal na danes še posebej aktualne družbene probleme – podrejanje posameznika potrebam kapitala in razčlovečenje subjekta v pogojih potrošniške, interesom kapitala podrejene družbene realnosti. Tej problematiki, zlasti z vidika izobraževanja za potrebe dela, je namenjeno tudi njegovo najobsežnejše delo *Planiranje izobraževanja v organizacijah združenega dela* (Mrmak 1982). Z njim je zasnoval področje industrijske pedagogike in andragogike, ki se je pozneje preimenovalo v poklicno pedagogiko in andragogiko. V tem svojem delu je jasno razmejil in teoretsko poglobljeno razdelal tri skupine izhodišč načrtovanja izobraževanja, ki hkrati odsevajo tudi njegovo trojno vlogo. Prvo skupino sestavljajo stališča oziroma teorije, ki se naslanjajo predvsem na izobraževanje kot dejavnik ekonomske reprodukcije in vidijo njegovo vlogo predvsem v razvoju proizvodnje in povečanju kapitala, kar je sam označil za vulgarnomarksistično stališče in ga v tem smislu tudi zavrnil. Druga skupina stališč v zvezi z načrtovanjem izobraževanja se naslanja predvsem na potrebe družbenega razvoja. Po njegovi oceni preveč poudarjajo družbeno dimenzijo človeka in njegovega razvoja, saj naj bi izobraževanje pripomoglo k družbenemu razvoju in posledično k osvobajanju človeka. Tretja skupina stališč ima abstraktno humanistično podlago in pozablja, da človeka vendarle ni mogoče obravnavati ločeno od ekonomskega in družbenega razvoja. V celotnem delu je Ilija Mrmak iskal ravnotežje med vsemi tremi skupinami stališč oziroma teorij.

Izjemno aktualna je njegova razprava o ekspanziji izobraževanja, ki temelji zgolj na zahtevah po njegovi demokratizaciji, saj, kot pravi, »so [take zahteve] izhajale iz splošno humanistične osnove, pogosto niso upoštevale dejanskih družbenih, predvsem ekonomskih faktorjev, kar je prav tako krepilo krizo izobraževanja. Niti ena družba – tudi najbolj razvita – ni zmožna omogočiti takega razvoja izobraževanja, ki bi temeljil samo na individualnih potrebah in hkrati pomenil zapostavljanje splošnih družbenih potreb, predvsem potreb ekonomskega razvoja. Zato so te težnje okrepile krizo izobraževanja.« (Prav tam, 1982, str. 108) Kot navaja v nadaljevanju,

je kot posledica nenadzorovane ekspanzije izobraževanja nastala rezervna armada visokokvalificiranih delavcev, ustvarjale pa so se razmere, v katerih je veliko ljudi vedno dalj ostajalo v šolskih institucijah, pri čemer je uporabil slikovito prisposodbo, po kateri »so šole postale oblika svojevrstnega velikega zapora, v katerem so zaprti tisti, ki nimajo dela« (prav tam, str. 115). Izhod iz takega stanja je iskal v ustrezno zasnovanem načrtovanju izobraževanja, pri katerem naj bi vsa stališča oziroma izhodišča obravnavali kot celoto, torej povezano. Pokazal je izjemno občutljivost za škodo, ki jo povzroči apriorno obravnavanje izobrazbe kot vrednote, ki bi delovala izolirano od ekonomskega in družbenega razvoja: »Zato teze o ‚izobraževanju kot vrednoti‘, vrednosti ‚izobrazbe kot take‘, niso sprejemljive, če so izločene iz tokov ekonomskega in družbenega razvoja. [...] Človekova svoboda ni odvisna le od njegove izobrazbe, temveč – in predvsem – od njegovega družbenoekonomskega položaja. Če je tak položaj slab, se zmanjša družbena vrednost njegove izobraženosti in njegove humanistične vizije postanejo le privid.« (Prav tam, str. 204–205)

Čeprav so teze, ki smo jih predstavili, na videz v nasprotju s temeljno humanistično in socialno naravnano celotno Mrmakove misli, v resnici velja obratno: njegova izjemno kritična in aktualna analiza opozarja na privid in še danes aktualno iluzijo, ki obeta, da je sodobno krizo moč rešiti brez temeljitega premisleka o ustroju kapitalističnega sveta in spremembi medsebojnih odnosov, ki jih zahteva sodobni globalizacijski neoliberalizem. V duhu časa je iskal rešitev v razvoju samoupravljanja, ki naj z zavestnim nasprotovanjem delovanju zakonitosti kapitala preseže opisano nasprotja. Prizadeval si je za razvoj novega koncepta izobraževanja, »ki povezuje interese delavcev in združenega dela z razvojem izobraževanja in s tem ustvarja objektivne pogoje, da razvoj izobraževanja postane funkcija ekonomskega, družbenega in človekovega razvoja.« (Prav tam, str. 360) Aktualnost Mrmakove misli je torej predvsem v tem, da ne vidi izhoda iz krize in lažnih obetov, privida, kot sam pravi, v samem izobraževanju, ampak v širših družbenih spremembah, ki bodo ustvarjale pogoje za to, da bo mogoče načrtovati izobraževanje po meri tako gospodarstva kot tudi družbe in posameznika oziroma v skladu z njimi.

Njegovo delo je izjemno pomembno tudi za področje izobraževanja odraslih. V Ljubljano je namreč prišel iz Beograda, ki je bil takrat močan center razvoja andragoške misli. Na omenjenem področju je uspešno uveljavil koncept pedagogike in andragogike kot komplementarnih ved; dejavno se je vključil tudi v razvoj teorije in prakse zlasti tistega izobraževanja odraslih, ki je bilo v vlogi dela. Toda tudi na področju izobraževanja odraslih je ostal zvest svoji družbeni kritičnosti in je opozarjal na nevarnosti, da se izobraževanje odraslih podredi ozkim ciljem ali, kot bi rekel sam, interesom kapitala. »Za teorijo permanentnega izobraževanja, izobraževanja ob delu in iz dela ipd. se skrivajo tudi interesi kapitala, da bi izobraževanje usmeril v lastno ekonomsko in družbeno reprodukcijo.« (Prav tam, str. 358)

Med njegovimi več kot 200 znanstvenimi in strokovnimi razpravami naj omenimo še monografijo z naslovom *Samovzgoja*. V njej opozarja na pomen, ki ga ima v sodobnih pogojih prizadevanje človeka za nenehni razvoj in v tem smislu pritrjuje tistim, ki »trdijo, da je osnovna funkcija sodobne vzgoje usposabljanje za samovzgojo« (Mrmak 1979, str. 4). Razumel jo je kot nenehno sistematično

prizadevanje posameznika za to, da bi postal svobodna in ustvarjalna osebnost, kar pa zahteva načrtno spreminjanje in izpopolnjevanje samega sebe. Za razliko od priljubljene priročniške literature o tem, kako na hitro spremeniti samega sebe, je Mrmak v tem delu samovzgojo postavil v znanstvene pedagoško-andragoške konceptualne okvire in na podlagi tega izdelal načela, metode, oblike in tehnike samovzgoje ter se zavzemal za razvoj mentorstva kot pomoči posamezniku pri njegovem (samo)spreminjanju in razvoju.

Za njegovo raziskovalno delo sta bila vselej značilna večplastnost in sistemski pristop. Vedno je tudi odklanjal partikularnost – njegova najpogostejša izjava v strokovni komunikaciji in polemiki je bila »Treba je videti celoto«. Težnja po sistemskem pristopu se je posebej izrazila v vodenju obsežnega razvojno-raziskovalnega projekta *Dolgoročni razvoj visokega šolstva v Sloveniji* med letoma 1986 in 1988. Projekt je bil zasnovan v obdobju, ko univerza in visoko šolstvo edinkrat v svoji zgodovini nista bila urejena s posebno visokošolsko zakonodajo, temveč ju je skupaj s srednjim šolstvom urejal Zakon o usmerjenem izobraževanju (1981–1993). V teh okoliščinah najtežjega ponižanja za univerzo je bil prvi cilj projekta, simbolno rečeno, vrniti univerzi možnost za »samorazumevanje univerze, potrebo, da univerza in njeni ljudje čutijo sebe in svojo institucionalno organiziranost kot pogoj lastnega obstoja in kot osnovo za povezavo z drugimi. To je drugače izražena metafora o avtonomiji univerze.« (Dolgoročni razvoj ... 1988, str. 3)

Ilija Mrmak je zamisel o avtonomiji univerze izpeljal predvsem z metodološko zasnovo projekta, ki je kot ključne oblike dela predvidevala naslednje (Dolgoročni razvoj ... 1987, str. 12–14):

- široko razpravo o alternativah razvoja in doseganja soglasja znotraj univerze;
- odločitve naj temeljijo na znanstvenem razmisleku in organiziranem raziskovalno-analitičnem delu za nastajanje novih kvalitete v razvoju univerze, upošteva celoto razvoja znanosti, univerze in družbe;
- soglasne odločitve na univerzi bi se predložile družbenim subjektom kot izhodišča za njihovo politiko do univerze.

Njegov osebni prispevek k projektu je tudi, da dolgoročnega razvoja visokega šolstva ni razumel kot enkratnega dejanja, ki se konča s sprejemom razvojnega dokumenta, čeprav je bil pragmatični cilj projekta zagotovo tudi postavljanje vsebinskih temeljev za pripravo ponovno samostojnega zakona o univerzi oz. visokem šolstvu. Mrmakova zamisel je bila bolj vizionarska, saj bi morali izraz »dolgoročni razvoj« bolj razumeti v smislu, da se »omogoči razvijanje empirične baze raziskovanja« za razvoj visokega šolstva, ki sloni na »širjenju raziskovalnih potencialov CRU« (prav tam). To je bila torej Mrmakova osrednja zamisel – da je avtonomijo univerze mogoče zagotoviti le z razvojem močnega in trajnega raziskovalnega središča znotraj univerze. Tako Mrmak ostaja dosleden pri nekakšnem lastnem notranjem realizmu, ki smo ga zgoraj opisali tako v odnosu do načrtovanja izobraževanja kot tudi v odnosu do položaja izobraževanja v družbi nasploh, namreč, da bistvo univerzitetne avtonomije ni v deklaracijah, leporečju in

političnih zahtevah, temveč v graditvi koncepta univerze na znanstvenih temeljih, za kar pa je potrebna ustrezna infrastruktura. Univerza torej lahko obvladuje politični prostor samo z lastnimi orodji in njeno temeljno orodje je znanost. Koliko je v tem prepričanju iluzije ali realnosti, je težko oceniti. Vse se namreč dogaja v času, ko je bila univerza v družbi bolj »člašena« po svoji pedagoški kot znanstveni vlogi; bila je bolj šola kot institut in tako Mrmakovemu obratu k znanosti tudi kot orodju razvoja univerze čas ni bil naklonjen. Razprave o razvojnem konceptu univerze, to je o konceptu, ki je univerzo hotel uveljaviti kot neposredno nosilko pedagoškega in raziskovalnega dela, in ne le kot skupnost visokih šol, fakultet, akademij, kar je bila dotlej, so naletele na odpor že znotraj univerze, češ da je to »omejevanje avtonomije od znotraj«. Do »izraza so prihajali tudi parcialni interesi na univerzi« in Mrmak se je zavedal, da »bodo takšni odpori do integrativne vloge univerze še naprej prisotni in glasni« (Dolgoročni razvoj ... 1988, str. 29). Lahko bi rekli, da ostaja ta ocena aktualna vse do današnjih dni, Mrmak pa je gradil na tezi, da ima univerza brez močne integrativne vloge, pristojnosti in odgovornosti v družbi zelo šibek položaj.

O pedagoškem delu in pomenu Ilije Mrmaka poleg tega, da je bil nosilec temeljnih strok pri študiju pedagogike in andragogike, pričajo številna mentorstva diplomantom (17), magistrantom (6) in doktorandom; šest izmed njih danes sodi med pomembne nosilce pedagoške in andragoške misli v Sloveniji. Z odpiranjem različnim strokovnim področjem in odprtostjo za teme, ki do takrat niso bile obravnavane, je Mrmak omogočil razširitev polja raziskovanja in tako širil andragoške koncepte tudi preko do tedaj znanih meja.

V svojem pedagoškem delovanju na Filozofski fakulteti je pomembno vplival na razvoj 16 generacij študentov, ki jih je naučil predvsem konceptualno doslednega razmišljanja. To je poudarjal kot pogoj za razvoj kritične misli, in to ne glede na to, kateri filozofski smeri ali idejnemu toku pripada posameznik. Gradil je na predpostavkah najžlahtnejše humanistične tradicije evropske filozofije, ki ji je tuje vsako ideološko uokvirjanje, pri tem pa je sam ostajal nenehno zvest izvorni Marxovi misli in njegovi razlagi delovanja družbe ter posameznika v njej.

Kako je razumel poslanstvo študija, morda priča njegovo navodilo svojemu kolegu: »Ni važno, kaj konkretno naučiš študenta, važno je, da iz njega narediš intelektualca.« In tako je razumel in zagovarjal tudi potrebo po učenju, ki traja vse življenje in ki jo je uresničeval tudi v svojem osebnem življenju.

*Dr. Janko Muršak in
dr. Zdenko Medveš*

Literatura in viri

Dolgoročni razvoj visokega šolstva v Sloveniji. Prvo poročilo. (1987). Ljubljana: Center za razvoj univerze.

Dolgoročni razvoj visokega šolstva v Sloveniji. Drugo poročilo. (1988). Ljubljana: Center za razvoj univerze.

Mrmak, I. (1979). *Samovzgoja*. Ljubljana: Zavod za šolstvo.

Mrmak, I. (1982). *Planiranje izobraževanja v organizacijah združenega dela*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.